

Lesbojen, homojen, biseksuaalien ja transsukupuolisten henkilöiden oikeudet Euroopan unionissa

Euroopan unionin perusoikeuskirjan tasa-arvoa käsittelevään lukuun kuuluvassa 21 artiklassa kielletään sukupuoliseen suuntautumiseen perustuva syrjintä.

Poliittinen tausta

Viime vuosien kehitys osoittaa, että tieto lesbojen, homojen, biseksuaalien ja transsukupuolisten henkilöiden (LGBT) oikeuksista on lisääntynyt Euroopan unionissa. Lissabonin sopimus ja oikeudellisesti sitova Euroopan unionin perusoikeuskirja lujittavat syrjinnän vastaista lainsäädäntökehystä. EU:n edellytetään nyt torjuvan syrjintää, mukaan lukien seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvaa syrjintää, politiikassaan ja toiminnassaan kaikilla aloilla.

Yksimielisyys tarpeesta torjua seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää on vahvistunut kansainvälisellä tasolla, ja Euroopan neuvoston ministerikomitea ja parlamentaarinen yleiskokous ovat hyväksyneet aiheesta kaksi suositusta ja päätöslauselman.

Tämän taustan pohjalta Euroopan parlamentti pyysi vuonna 2009 Euroopan unionin perusoikeusvirastoa (FRA) tutkimaan LGBT-henkilöiden asemaa sen jälkeen, kun joissakin EU:n jäsenvaltioissa oli hyväksytty heidän oikeuksiaan rajoittavaa lainsäädäntöä.

Keskeisiä tuloksia

FRA:n raportissa *Homophobia, transphobia and discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity* tulee esiin kolme LGBT-henkilöiden Euroopan unionissa kohtaamaa perusongelmaa: he joutuvat elämäänsä hiljaa ja näkymättöminä, heihin kohdistuu väkivaltaisuuksia ja heitä kohdellaan epätasa-arvoisesti esimerkiksi työpaikoilla tai asuntoa vuokratessa tai heidän liikkuaan Euroopan unionissa.

Erilaisia kehityssuuntia

LGBT-henkilöiden oikeuksien suojeluun liittyvä lainsäädäntö on kehittynyt EU:n jäsenvaltioissa eri tavoin. Perusoikeusviraston tutkimuksessa nimettiin kuusi keskeistä (toisiinsa liittyvää) aluetta, joilla on tapahtunut sekä myönteistä että kielteistä kehitystä:

• **Kokoontumis- ja sananvapaus**

LGBT-henkilöiden Pride-tapahtumien järjestämiseen tai aggressiivisiin vastaprotesteihin liittyvät haasteet sekä parannukset mielenosoittajien suojelussa; alaikäisille suunnatun, samaa sukupuolta olevien henkilöiden parisuhteita koskevan tiedotuksen kieltäminen.

• **Vihanlietsonta ja viharikokset**

Puutteet LGBT-henkilöiden suojassa suvaitsemattomuutta ja väkivaltaa vastaan. Vain harvoissa jäsenvaltioissa rikoslakia ollaan muuttamassa tämältyypisten välikohtausten estämiseksi.

• **Eriarvoinen kohtelu ja syrjintä**

EU:n oikeuskäytännöstä huolimatta transsukupuolisten henkilöiden oikeussuoja on yhä epäselvä; monien tasa-arvoelinten toiminta kattaa kuitenkin seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät kysymykset sekä työssä että sen ulkopuolella.

• **Vapaa liikkuvuus ja perheiden yhdistäminen**

Yhdenvertaisen kohtelun periaatetta sovelletaan tässä yhteydessä epätasaisesti: jotkin EU:n jäsenvaltiot kieltäytyvät tunnustamasta toisessa jäsenvaltiossa solmittuja samaa sukupuolta olevien parisuhteita ja avioliittoja tai ne tunnustetaan vain rajoitetusti, kun taas eräissä muissa jäsenvaltioissa lainsäädäntöä kehitetään päinvastaiseen suuntaan.

• **Turvapaikkaa hakevien LGBT-henkilöiden kansainvälinen suojelu**

Monissa jäsenvaltioissa katsotaan yhä, että turvapaikanhakijoilla, jotka hakevat suojelua seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään johtuvan vainon vuoksi, ei ole oikeutta turvapaikkaan, jos he voivat elää omassa maassaan seksuaalista suuntautumistaan paljastamatta.

• **Sukupuolenvaihdos**

Vaikeudet hoitoon pääsemisessä sekä oikeudellisen tunnustuksen ja tasa-arvoisen kohtelun saamisessa useimmilla yhteiskuntaelämän alueilla, vaikka joissakin jäsenvaltioissa tilanne onkin helpottunut.

Epäyhtenäiset olosuhteet

Edellä kuvatut erilaiset kehityssuunnat osoittavat, että edistys eri puolilla Euroopan unionia on eritahtista ja epätasaista: EU:n jäsenvaltioiden väliset erot pysyvät suurina. Esteiden voidaan katsoa johtuvan suurelta osin LGBT-henkilöihin yhä kohdistuvasta suvaitsemattomuudesta ja kielteisistä asenteista.

Lainsäädäntö ja yleinen hyväksyntä käsikkään

Epävakaata kehitystä eri puolilla EU:ta saattaa heijastaa tai vahvistaa kielteisiä ja kaavamaisia asenteita LGBT-henkilöitä kohtaan. Yhdenvertaiset oikeudet lainsäädännössä ovat välttämättömiä, ja joillakin aloilla niitä ollaan vahvistamassa. Yleiseen tietämykseen ja hyväksyntään voidaan tuskin kuitenkaan vaikuttaa ainoastaan oikeudellisin keinoin, vaan tarvitaan hallitusten ja kansalaisyhteiskunnan välistä vuoropuhelua sekä sitoutumista tiedon lisäämiseen lesbojen, homojen, biseksuaalien ja transsukupuolisten henkilöiden oikeuksista.

Ennakoivat aloitteet

Jotkin kansalliset hallitukset hyväksyvät kattavia suunnitelmia LGBT-henkilöiden oikeuksien suojelemiseksi. Esimerkkejä:

Alankomaat hyväksyi LGBT-henkilöitä koskevan kattavan poliittisen asiakirjan "Simply Gay" vuosille 2008-2011. Se sisältää kansallisen toimintasuunnitelman, joka koostuu 60 erilaisesta toimenpiteestä. Näihin kuuluu muun muassa 24 valtionhallinnon eri elinten rahoittamaa hanketta, joiden tarkoituksena on parantaa LGBT-henkilöiden hyväksyntää ja lisätä heidän vaikutusmahdollisuuksiaan.

Ruotsissa demokratian, suvaitsevaisuuden ja ihmisoikeuksien edistämisestä vastaava valtionhallinnon virasto auttaa torjumaan heteroseksuaalisuuden institutionalisoitunutta luonnetta yhteiskunnassa.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa hallituksen työsuunnitelmaan on sisällytetty ohjelma, jolla torjutaan vanhoja ennakkoluuloja ja taataan kaikille ihmisille yhtäläiset oikeudet heidän seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään riippumatta.

Useissa EU:n jäsenvaltioissa – Alankomaissa, Espanjassa, Ranskassa, Saksassa, Virossa ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa – on ryhdytty erityisesti kouluissa ja koulutuslaitoksissa toimenpiteisiin, jotka tukevat homoseksuaalisuuden sekä LGBT-henkilöihin kohdistuvien kielteisten asenteiden vastaista opetusta ja vuoropuhelua.

Tässä yhteydessä Euroopan neuvoston suositus toimenpiteistä seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä johtuvan syrjinnän torjumiseksi on hyödyllinen opas EU:n jäsenvaltioille, kun pyritään parantamaan LGBT-henkilöiden oikeuksien kunnioitusta, suojelua ja edistämistä. Suosituksen täytäntöönpano osaltaan yhtenäistää lähestymistapaa näiden oikeuksien toteuttamiseksi.

Tutkimustietoon perustuvia suosituksia

Perusoikeusviraston vertailevan tutkimuksen tulosten perusteella seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvalta syrjinnältä suojelemisessa voitaisiin saavuttaa pysyvästi myönteistä kehitystä toteuttamalla muun muassa seuraavanlaisia ennakoivia ja koordinoituja toimia:

- myönteisen kehityksen vahvistaminen ja hienosäätö kaikilla keskeisillä politiikan aloilla;
- varojen ja tuen suuntaaminen EU:n jäsenvaltioille edistämään LGBT-henkilöiden oikeuksien suojelua koskevan Euroopan neuvoston suosituksen toteuttamista;
- aloitteiden edistäminen yhdessä kansalaisyhteiskunnan kanssa LGBT-henkilöiden kokemusten ymmärtämiseksi, hyväksymiseksi ja kunnioittamiseksi yhä laajemmin.

Perusoikeusviraston lausunnoissa korostetaan erityisesti seuraavia toimia:

- tuetaan ponnisteluja sellaisen laaja-alaisen direktiivin laatimiseksi, joka suojaa yhtäläisesti kaikkiin eri syihin, myös seksuaaliseen suuntautumiseen, perustuvalta syrjinnältä;
- vältetään käyttämästä "yleiseen järjestykseen" vetoavia väitteitä perusteina tarpeettomien rajoitusten asettamiselle LGBT-henkilöiden tapahtumille ja muille heidän identiteettiinsä ja parisuhteisiinsa liittyville ilmauksille;
- varmistetaan oikeus saada puolueetonta tietoa lesboista, homoista, biseksuaaleista ja transsukupuolisista henkilöistä sekä heidän parisuhteistaan sekä taataan oikeus elää avoimessa ja osallistavassa ympäristössä, mikä on tärkeää erityisesti LGBT-henkilöiden lapsille;
- varmistetaan homo- ja transfobisia välikohtauksia vastaan samantasoinen suojelu kuin rasismista ja muukalaisvihasta johtuvaa vihanlietsontaa ja viharikoksia vastaan;
- varmistetaan EU:n lainsäädännössä määritetyn oikeudellisen suojelun asianmukainen soveltaminen transsukupuolisiin henkilöihin sekä "sukupuoli-identiteetti" -käsitteen käyttö lainsäädännössä;
- sisällytetään samaa sukupuolta olevat kumppanit perheenjäsenä koskeviin määritelmiin riippumatta siitä, ovatko kyseiset henkilöt naimisissa, rekisteröidyssä parisuhteessa tai avoliitossa vapaaseen liikkuvuuteen ja perheiden yhdistämiseen liittyvissä tilanteissa;
- tunnustetaan seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti vainon perusteeksi ja parannetaan turvapaikkahakemusten ymmärtämistä ja asianmukaista käsittelyä välttämällä erityisesti alentavaa ja tunkeilevaa asennetta seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvien hakemusten uskottavuuden arvioinnissa;
- ymmärretään, että sukupuoli-identiteetti on yksityiselämään ja itsemääräämiseen liittyvä osatekijä eikä psyykinen häiriö, erityisesti, kun asiakirjoihin oikaistaan virallinen sukupuoli tai tehdään nimenmuutos;
- edistetään yleisen mielipiteen kehittymistä tasapuolisemmaksi lesboihin, homoihin, biseksuaaleihin ja transsukupuolisiin henkilöihin liittyvissä asioissa helpottamalla vuoropuhelua edellä mainittujen ryhmien, tiedotusvälineiden, poliittisten edustajien ja uskonnollisten järjestöjen välillä, esimerkiksi useita eri tahoja yhdistävien lähestymistapojen ja kumppanuuksien avulla.

Lisätietoja:

Perusoikeusviraston oikeudellinen vertailuanalyysi *Homophobia, transphobia and discrimination on grounds of sexual orientation and gender identity – 2010 Update* on saatavilla Internetissä osoitteessa

fra.europa.eu/fraWebsite/research/publications/publications_en.htm.

Yleiskatsaus perusoikeusviraston toiminnasta lesbojen, homojen, biseksuaalien ja transsukupuolisten henkilöiden oikeuksia koskevalla alalla on saatavilla perusoikeusviraston verkkosivustossa osoitteessa

fra.europa.eu/fraWebsite/lgbt-rights/lgbt-rights_en.htm.